

Mgr. Daniel Slavík, Vědomí vlastní svébytnosti u Srbů z Dalmácie a rozvoj srbské státní myšlenky v Království Dalmácie v letech 1878-1905 – posudek disertační práce

Poměr Srbů žijících na teritoriu dnešního Chorvatska k chorvatskému národnímu hnutí, státnímu právu a posléze státnosti v průběhu 19. a 20. století až do tragických událostí v létě 1995, kdy byla většina Srbů z Chorvatska vyhnána, je bezesporu jednou z nejsložitějších otázek pro historika zabývajícího se dějinami jihovýchodní Evropy. Nejedná se totiž ryze o vědecký problém, jehož řešení může vědec nacházet v klidu své pracovny. Tato otázka zůstává stále v určitém smyslu politikem, ke kterému nezřídka místní autoři přistupují s větší či menší předpojatostí a účelovostí v argumentaci. Vypjaté období válek v letech 1991-1995 a s ním spojená kulminace šovinismu a xenofobie tyto tendence jen zvýraznilo a prohloubilo. Stopy tohoto uvažování se ve vědeckém diskursu historiků zemí regionu mnohdy dosud nepodařilo zcela překonat. Autor, který přistupuje k problému zvenčí, aniž by byl zatížen sympatiemi či antipatiemi k jedné či druhé straně, potřebuje značnou dávku vědecké erudice, kritického smyslu a trpělivosti, aby se v protichůdných stanoviscích jednotlivých autorů neztratil a mohl studované dějinné období představit v celé jeho šíři a složitosti. Z tohoto hlediska si uchazeč zvolil velmi těžký a ambiciózní úkol.

Vztah Srbů a Chorvatů, jak v někdejším Chorvatsko-slavonském království, tak v Dalmácii, prošel řadou peripetií, ve kterých se střídala období spolupráce s periodami ostré rivality a nepřátelství. Společným rysem národních hnutí Srbů a Chorvatů byla kulturní a ekonomická emancipace v podmínkách cizí nadvlády: rakousko-německé a maďarské v Chorvatsko-slavonském království a italské v Dalmácii. Při postulování jazykových a školských požadavků proti těmto hegemonům mohli představitelé chorvatského a srbského hnutí najít společnou platformu pro spolupráci a překonat tradiční nedůvěru dvou rozdílných původně nábožensky definovaných komunit. Tím lze vysvětlit dobově podmíněný a omezený úspěch ilyrismu a jihoslovanství v srbském prostředí. Srbská společnost však nebyla ani v období spolupráce ochotna rezignovat na svou specifickou identitu, která se i pod vlivem církevní hierarchie stále více ztotožňovala s tradicemi srbské středověké duchovní kultury a státnosti. Formování moderního srbského státu posílilo a uspíšilo přijetí srbské národní identity pravoslavnou komunitou v Chorvatsku-Slavonii a Dalmácii, která si však podržela vědomí vlastní odlišnosti od Srbů žijících ve vlastním knížectví a posléze království. Celková modernizace a formování občanské společnosti v Chorvatsku-Slavonii a Dalmácii vedlo ke zrodu zámožného a sebevědomého srbského měšťanstva, především obchodníků, připraveného hájit své zájmy i zájmy svého národního společenství. Jak se zvláště v poslední čtvrtině 19. století ukázalo, tento úzce definovaný interes vlastního měšťanstva srbská politika v Chorvatsku-Slavonii a Dalmácii opakovaně nadřazovala abstraktním principům jihoslovanické solidarity, včetně pragmatické spolupráce se stávajícími či bývalými hegemony, ať už jimi byli Maďaři v Chorvatsku-Slavonii nebo Italové v Dalmácii, neboť se mnohdy oprávněně obávala hegemonistických a asimilačních tendencí ze strany představitelů chorvatského národního hnutí.

Dalmácie představovala, jak uchazeč správně píše, ekonomicky a sociálně periferii habsburské říše. Agrární charakter teritoria podtrhoval úpadek tradičních přístavních měst

Zadaru, Splitu a Dubrovníku. Dynamický rozvoj předlitavské části Rakouska-Uherska se Dalmácií vyhnul. Na venkově zůstávaly zakonzervovány polofeudální poměry, udržovala se vysoká míra analfabetismu, zaostávala výstavba komunikací. Na konci tento neradostný stav dále zhoršila epidemie fyloxery ničící úrodu vinné révy. Životní podmínky vinařů ještě dále zhoršila obchodní dohoda s Itálií z roku 1891 umožňující mimo jiné dovoz levných italských vín. Tyto události vyvolaly především na dalmatských ostrovech mohutnou emigrační vlnu do Severní a Jižní Ameriky vedoucí k depopulaci celých oblastí.

Dalmácie byla od obnovení ústavního života v Rakousku v 60. letech 19. století příkladem úspěšné spolupráce Srbů a Chorvatů pod prapory Národní strany ideologicky vedené Mihou Klaičem inspirované strossmayerovským jihoslovanstvím proti hegemonii dalmatských Italů. Tento zápas přinesl v historicky krátké době řadu úspěchů vedoucí ke zlomení italské dominance na dalmatském sněmu v roce 1870 a ovládnutí městských významných městských rad v průběhu 80. let 19. století včetně emblematického vítězství ve Splitu v roce 1884.

Práce Daniela Slavíka se soustřeďuje na období let 1878-1905, zahrnující periodu od konce velké východní krize let 1875-1878 do nastolení politiky nového kurzu a obnovení srbsko-chorvatské spolupráce v roce 1905. Zahrnuje období určité, byť dočasné, stabilizace jihovýchodní Evropy po sérii válek a zároveň období jisté deziluze jihoslovenské politiky po krachu ambiciózních, a jak se ukázalo, nereálných Strossmayerových představ o osvobození z osmanské i habsburské nadvlády a sjednocení všech jižních Slovanů do jednoho státního celku. Srbsko, které mělo za vlády knížete Michala v 60. letech ambice stát se motorem osvobození jižních Slovanů, se během války s Tureckem v roce 1876 ukázalo jako vojensky bezmocné a po roce 1878 se ocitlo v málo prestižní roli agrárního satelitu Rakouska-Uherska.

Nová realita jihovýchodní Evropy přinesla i v Dalmácii vystřízlivění o to markantnější, že se zároveň postupně vyčerpával program boje Národní strany proti italské hegemonii. Italská hegemonie na zadarském sněmu byla zlomena a cesta k rovnoprávnosti italštiny a slovanského jazyka byla nastoupena. Dalmatští Italové se navíc po válce v roce 1866 přestali těšit důvěře a podpoře Vídně. Zároveň se jasně ukazovalo, že maximalistické cíle chorvatské politiky, sjednocení Dalmácie s Chorvatskem-Slavonií se ve stávající konstelaci nepodaří naplnit. Nástup nové garnitury v čele s katolickým knězem Mihovilem Pavlinovićem přinesl koncentraci na politiku chorvatského státního práva a kritiku údajného separatismu Srbů. K rozkolu Srbů a Chorvatů v Národní straně přispěla i rakousko-uherská okupace Bosny a Hercegoviny, kterou obě národní reprezentace vnímaly rozdílně. Srbové byli zklamáni tím, že se nepodařilo dosáhnout spojení tohoto území se Srbskem, Chorvaté naopak viděli v okupaci Bosny šanci pro posílení chorvatského vědomí zdejších katolíků a v delší časové perspektivě i její sjednocení s chorvatskými teritorii.

Jedním z hlavních téžišť uchazečovy práce je zformování samostatné Srbské národní strany v Dalmácii a vývoj jejích hlavních proudů, konzervativního reprezentovaného především pravoslavnou hierarchií a liberálního ztělesňovaného nastupujícím srbským

měšťanstvem. Většina rolnictva zůstávala apolitická. Proto ohnisky srbského národního hnutí nebyly oblasti Kninu nebo Boky Kotorské, kde by to bylo možno předpokládat vzhledem ke koncentraci pravoslavného obyvatelstva, ale v dalmatských městech jako Šibenik, Split či Zadar, které byla buď sídly pravoslavných hierarchů a klášterů, nebo se v nich nacházela početně významná vrstva srbské obchodní buržoazie.

Autor věnuje pozornost motivacím a ideologickým východiskům obou těchto proudů. Již v 60. letech 19. století si někteří představitelé pravoslavného kléru snažili udržet distanc od Národní strany v obavě ze ztráty mocenských pozic své církve a ze strachu před možnou katolickou infiltrací pod praporem jihoslovanské ideologie. Tato fundamentální obava z katolického proselytismu byla jednou z hlavních motivací, aby konzervativní hierarchie hájila samostatný postup Srbů v Dalmácii. Postoj liberální křídla Srbské národní strany byl v mnohém složitější. Nezamlouval se jim strmulý konzervatismus pravoslavné církve a pravoslaví ani v politické praxi zvláště nezdůrazňovali. Obě křídla se však shodovala na prosazení uznání Srbů v Dalmácii jakožto politického národa s právem používat vlastní jméno, prapor i cyrilici. Tohoto cíle se nakonec podařilo dosáhnout v roce 1905 pragmatickou dohodou s tehdejšími vůdci chorvatské politiky v Dalmácii Franem Supilem a Antem Trumbićem.

K nejzajímavější části práce patří kapitoly věnované Dubrovniku a fenoménu katolických Srbů. Málakterá otázka srbsko-chorvatských vztahů byla účelově překrucována a dezinterpretována jako otázka Dubrovníků a národní příslušnosti jeho obyvatel. Proto je zde třeba zvláště ocenit subtilitu, s jakou přistupuje vyjasnění spletitostí formování identit jeho obyvatel v 19. století. Autor se výkladu soustřeďuje na otázku Srbokatolíků jako Medo Pucić nebo Matija Ban a jejich motivace k přijetí srbské identity, ať už ideové, jako bylo kollárovské panslovanství, obdiv k národně osvobozeneckému boji Srbů či lokální patriotismus, nebo snahy slábnoucí dubrovnické oligarchie zbrzdít příklonem k srbství nevyhnutelný politický a ekonomický úpadek. Srbské katolictví se v dlouhodobé perspektivě ukázalo jako elitářský a neživotaschopný koncept, nicméně jeho kulturně historickou hodnotu není možné zcela podceňovat. Bylo by možná třeba ještě více podtrhnout kulturní význam Srbokatolíků pro další jihoslovanské národy jako Baltazara Bogišiće nebo diplomata Luja Vojnoviće pro Černou Horu, jazykovědce Milana Rešetara pro Chorvatsko. Zvláštním případem je ideolog srbokatolictví Medo Pucić, působící v letech 1868-1872 jako vychovatel knížete Milana Obrenoviće. Jeho obraz starosvětského gentlemana je zachován například v pamětech francouzského slavisty Louise Legera.

Práce Daniela Slavíka je psána se snahou pochopit a zhodnotit vlivy, které formovaly národní identitu Srbů v Dalmácii na sklonku 19. a počátku 20. století. K zvolenému tématu přistupuje zodpovědně, uvážlivě, s vůlí předestřít co nejvíce možných pohledů na jednotlivé dílčí otázky. V závěru práce je však schopen definovat vlastní autorské pozice. Seznam použité literatury a citace ukazují dobrý přehled o tom, co jednotliví, především jihoslovanští badatelé, o problematice napsali.

Času od minulé neúspěšné obhajoby práce v létě 2016 kandidát využil k odstranění faktických omylů i formálních nedostatků. Po jejich odstranění již nic nestojí v cestě, aby mohla být předložena k obhajobě nové.

Podle mého názoru práce svým obsahem i zpracováním splňuje nároky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji tímto k obhajobě s návrhem klasifikace

Prospěl.

Ve Varšavě dne 2. ledna 2017

Tomáš Chrobák